

ЎЗБЕКИСТОНДА ИНСТИТУЦИОНАЛ ЎЗГАРИШЛАРНИ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11403991>

Каландаров Р.А.
ТДИУ, доцент

Сўнгги йилларда мамлакатимизда амалга оширилаётган институционал ўзгаришлар амалдаги иқтисодий институтларни янгиланиши билан кечиши мумкин, бу давр заруриятдан келиб чиқади. Эски институционал тизим иқтисодий ўсиш суръатларини секинлаштиради ва ҳатто ривожланишни бутунлай тўхтатишига олиб келиши мумкин. Истиқболли барқарор ривожланиш йўли муқобил институционал ёндашувни вужудга келтириш ва фойдаланишга имконият бермайди. Жараённинг яқунланиши институционал тизимнинг имкониятларининг камайиши ҳамда институтлар ўзини-ўзи таъминлаш ва барқарорлиги хусусиятларига ҳаддан зиёд кучайиши билан боғлиқ. Жумладан, Ўзбекистонда 2019 йилгача амалда ишлаб турган Иқтисодиёт вазирлиги давр талаби туфайли икки карра ўзгаришига сабаб бўлган. Биринчиси, бу 2019 йил Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 10 январдаги ПҚ-4105-сон “Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва sanoat вазирлигини ташкил этиш тўғрисида”ги қарори билан, иккинчиси, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26-мартдаги ПҚ-4653-сон “Ўзбекистон Республикаси иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ҳамда унинг ташкилолари фаолиятини ташкил этиш тўғрисидаги” Қарори билан амалга ошди.

Таъкидлаш лозимки, Ўзбекистонда 2016 йил ҳолатига кўра жамият ва иқтисодиётнинг реал секторидаги мавжуд вазият маълум даражада институционал ўзгаришларни амалга оширишни тақозо этди. Қишлоқ хўжалигидаги паст самарадорлик ва тадбиркорлик фаолиятини юритиш мотивациясининг сустлиги, валюта муносабатларидаги хуфёна иқтисодиётнинг гуллаб-яшнаши, коррупция даражасининг нисбатан

юқорилиги, кредитлаш тизимининг қамрови камлиги каби муаммолар мавжуд эди. Ш.М.Мирзиёевнинг мамлакатимизда президентликка сайланиши билан иқтисодий ислохотларнинг йўналишлари белгилаб олинди, институционал ўзгаришларнинг янги даври бошланди.

Амалга оширилган институционал ўзгаришлар қисқа вақтда ўз самарасини бера бошлади. Улар инсонлар фаолиятининг маҳсули бўлиб, ушбу фаолият доимий равишда турли институтларни қўшилиши ва лойиҳаланиши жараёнидир. Янги пайдо бўлган институционал ўзгаришлар мавжуд жамиятдаги муаммоларни ҳал қилишга олиб келса улар жамоат онгида мустаҳкамланиб, меъёр мақомига эга бўлиб қолади. Ушбу ҳолат меъёр меъерий-ҳуқуқий ҳужжатларда ёки давлатнинг тегишли тузилмаси билан мустаҳкамланган ва назорат қилинадиган қондаси сифатида талқин қилинади.

Институционал ўзгаришлар назарияси нуқтаи-назаридан қараганда янги меъёрларни ишлаб чиқиш жараёни очик ёки яширин фаолият асосий институтлар табиати билан боғлиқдир. Унга мос келадиган меъёрлар илдиз отади, ишлайди ва ривожланади, мос келмайдиганлари эса вақтинчалик характерга эга бўлади.

Институционал тузилмаларнинг барқарорлиги ижтимоий ҳаёт шакллариининг ўзгармаслигини аниқлатмайди. У нафақат ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ўзгаришларнинг объектив чегараларини, балки институционал ўзгаришларнинг йўналиши ва мантиғини ҳам белгилайди. Шу билан бирга институтларнинг ўзига хос хусусиятларига асосланиб, уларнинг субъектив томонга эгаллигини ва шунга мос равишда уларни лойиҳалаш ҳамда мақсадли шакллантириш лозим. Институционал ўзгаришлар иқтисодий тизимларнинг чуқурлаштирадиган манфаатлари асосида шакллантирилади. Жумладан, АҚШда Рокфеллерлар иқтисодий манфаати туфайли бир қатор институтлар шаклланганлигини биламиз. Иқтисодиётдаги бундай институтлар иқтисодий тизим субъектлари ўртасидаги алоқа шакллари – шартномалар, режалаштириш механизми, иқтисодий соҳада фаолият юритаётган

корхоналарнинг ҳуқуқий шакллари, нархларни белгилаш тартиби ва шу кабилар асосида шаклланишини кўрамиз.

Сиёсий соҳада институтлар қабул қилинган ҳудудий тузилиш тамойиллари, турли хил сайлов тартиб-қоидалари, марказлаштирилган ҳокимиятни бошқариш усуллари, давлатнинг бошқарув органларининг турли тузилмалари ва ҳоказоларда намоён бўлади. Мафкуравий соҳада институтлар муайян миллий ғоялар, баъзи таълимотлар, илмий концепциялар, фалсафий назариялар кабиларни ўз ичига олади.

Институтлар жамиятнинг муайян институционал муҳитини шакллантиради, улар ўзгарувчан характерга эга, доимий равишда янгиланиб турилади. Бу шуни англатадики, асосий институтлар жамиятдаги реал сектор фаолиятининг асосий соҳалари ўртасидаги муҳим бўғин сифатида ўз мазмунини сақлаб қолса ҳам, уларнинг ўзгарувчан характери туфайли ҳаётда доимо ривожланиб боради.

Шундай қилиб, институционал ўзгаришлар йўли - бу янги ўзгарувчан шароитда ўтмишнинг ижобий ва салбий тажрибасини ҳисобга олган ҳолда иқтисодий ва жамиятнинг ўзини-ўзи ангилаш жараёнидир. Институционал ўзгаришлар жараёни тасодифий ва кўр-кўрона, синовлар ва хатолар натижасида содир бўлиши ёки ижтимоий тараққиётни акс таъсирга, илмий асосга таяниши мумкин. Институционал ўзгаришларнинг эволюцион назарияси онгли равишда амалга ошириладиган жараён сифатида ўрганилиши мумкин.

Институционал ўзгаришлар тегишли манбаларга ҳам эга. Институционал ўзгаришларнинг биринчи манбаи барча иқтисодий субъектларнинг ижтимоий ва иқтисодий тараққиётдаги тўсиқларни онгли равишда енгиб ўтишга интилишидир. Бу жараёнда иқтисодий секторнинг ҳар бир гуруҳи ўз манфаатини кўзлайди. Фаолият натижалари доимий ўзаро таъсир жараёнида бир-бири билан солиштирилади. Маълум иқтисодий гуруҳ ва умуман жамият манфаатлари ўртасида оқилона ечимга эришилган ташкилий қарорлар ва шакллар барқарорлик хусусиятига эга бўлади, амалга

тадбиқ этилади. Бошқача қилиб айтганда, институционал ўзгаришлар жамиятнинг иқтисодий тузилишидаги мураккаб, кўп қиррали гуруҳлараро ва субъектив ўзаро таъсирлар натижасидир.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 2 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasining sug‘urta bozorini isloh qilish va uning jadal rivojlanishini ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4412-son qarori. (www.lex.uz)
2. O‘zbekiston Respublikasining “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlar huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. // O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi www.lex.uz.
3. Korporativ boshqaruv kodeksi. // “Xalq so‘zi”, 2016 yil 11 mart.

